

Orosz Gábor
Viktor

SZEXUÁLIZÁLT ERŐSZAK ÉS „GYERMEKI” SZÉGYEN AZ ISKOLÁBAN

A protestáns iskolák csak akkor tudják megbízható módon oktatási és nevelési feladataikat teljesíteni, ha sikeresen teremtik meg a tanulók zavarmentes tanulási környezetét. Az iskola szociális kultúrája természetesen nem képes kompenzálni a társadalomban megjelenő erkölcsi hiányosságok teljes spektrumát,¹ ám keresztény értékrendjének forrásaiból merítve törekednie kell azok minél teljesebb kitöltésére. A protestáns iskolák önértelmezése számára ez legalább a következőket jelenti a tanárok és diákok kapcsolatára vetítve:

- o Minden egyes tanuló saját és sérthetetlen méltóságát Isten ajándékának tartjuk.
- o Ezért elismeréssel, tisztelettel és bizalommal bánunk a gyermekekkel és a fiatalokkal. Tiszteletben tartjuk jogait, vallásukat és egyéni igényeiket.
- o Erősítjük személyiségük egyediségét, és ösztönözzük őket, hogy maguk is felelősségteljesen cselekedjenek.
- o Komolyan vesszük érzéseiket és reményeiket, és reagálunk az őket érintő kérdésekre.
- o Bízunk a gyermekek és a fiatalok őszinteségében.
- o Tiszteletben tartjuk és védjük személyes korlátaikat.
- o Felelősséggel tudatosítjuk a másik közelségét és távolságát, intim szféráját.
- o Nyitottak vagyunk a visszajelzésekre és a kritikára, és lehetőségnek tekintjük őket arra, hogy reflektáljunk saját munkánkra, és javítsuk hatékonyságát.²

¹ Lásd WORLD HEALTH ORGANIZATION: *School-Based Violence Prevention, A Practical Handbook*, Geneva, WHO, 2019, 2–3.

² Lásd EVANGELISCHE KIRCHE IN DEUTSCHLAND (EKD): *Strategien zur Prävention sexualisierter Gewalt. Arbeitshilfe: Institutionelles Schutzkonzept an Schulen in evangelischer Trägerschaft*, Hannover, EKD, 2020, 2–3.

A felsorolt szempontokat figyelembe véve a fiatalok szexualizált erőszak³ elleni védelme nemcsak alapvető társadalmi elvárás, de fokozott követelményként is megjelenik az egyházi fenntartású iskolákkal szemben a szülők és a fenntartó részéről⁴. Iskolai megvalósulása pedig lehetővé teszi az ismeretszerzést és a prevenciót, de az előforduló esetek feldolgozásának szakszerűségét is, miközben felelősséget vállal a gyermekek és fiatalok biztonságáért.⁵ A tanulók és a tanárok közötti bizalmi háló erősítése e feladatok teljesüléséhez nélkülözhetetlen, mivel csak ebben a bizalmi és biztonságot nyújtó légkörben lehet a témát felelősségteljesen és szakszerűen, széleskörűen kezelni.⁶ Erőszak elkövetésekor azonban legtöbbször a „bizalmi kör” sérül. Az érintettek félnek, és elkerülik azokat a helyzeteket, amelyekben személyes tulajdonságaik ki lehetnek téve a „lemeztelenítésnek”, ami veszélyeztetheti saját integritásukat.⁷ A szexualizált erőszakkal szembesülő pedagógus,⁸ az erőszak elszenvedője, valamint elkövetője közötti viszonyt is nemcsak beárnyékolja a szexualitáshoz kötődő és erőszakot övező szégyen érzete, de olyan terhet is jelent az események feldolgozásában, mely korábbi tapasztalatok, sérelmek, képzettársítások éles szilánkjaival sebzik az érintettek közötti kommunikációs hálót, ugyanakkor a szexuális erőszak elkövetője számára nem bírt akkora preventív erővel, hogy megakadályozta volna tettében. A szégyent általános értelemben a becület megsértése, az emberi méltóság érinthetetleniségének semmibevétele szüli – és ez a szégyen testileg fejeződik ki. A szégyen olyan érzésnek bizonyul, amely alig kínál lehetőséget a menekülésre:⁹ a szégyen eláraszt, elönt, elnyom, valaki inkább „köddé válna” vagy „a föld alá süllyedne”, mintsem szégyenben maradjon. Röviden: az öntudat tisztítására hajlamosít. A szégyen így

³ A szexuális erőszak magában foglalja a nem konszenzusos módon befejezett vagy megkísérelt szexuális kontaktust; a nem konszenzusos szexuális jellegű cselekedetek magukban foglalják a nem érintkezéses tetteket (például kukkolást vagy szexuális zaklatást); olyan személlyel szemben elkövetett szexuális kereskedelemet, aki nem tud ahhoz hozzájárulni vagy azt megtagadni, valamint az online szexuális zaklatást. Vö. UNITED NATIONS COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD (CRC): *General Comment No. 8., Convention on the Rights of the Child: The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment*, Geneva, OHCHR, 2007.

⁴ Jó példa az Aszódi Evangélikus Petőfi Gimnázium Általános Iskola és Kollégium Szervezeti és Működési Szabályzat, 5. sz. melléklet, Iskolai Agresszióellenes Szabályzat, URL: <http://www.egaaszod.hu/ega/mindenkinek/wp-content/uploads/sites/6/2016/11/szmsz5melleklet.pdf> Utolsó letöltés: 2020. 10. 08.

⁵ KAPPELER, Manfred: Anfertraut und Ausgeliefert – Sexuelle Gewalt in pädagogischen Institutionen, in BÖLLERT, Karin – WAZLAWIK, Martin (hrsg.): *Sexualisierte Gewalt: Institutionelle und professionelle Herausforderungen*, Wiesbaden, Springer-Verlag, 2014, 7–19, 7–8.

⁶ EKD: i. m., 7.

⁷ Lásd SELL, Friedrich L.: Scham- und Schuldgefühl: Zur ökonomischen Bedeutung zweier kulturell motivierter Emotionen, *Ordo*, 62. évfolyam, 2016/1, 387–404, 389.

⁸ A tanárok és tanítók által potenciálisan elkövethető szexuális erőszak témaköréhez kiváló ismeretelméleti alapot nyújt Wolfgang Nieke tanulmánya, azonban jelen tanulmány kereteit meghaladja ennek a témakörnek a tárgyalása. Lásd NIEKE, Wolfgang: Pädagogische Eros – wider die Instrumentalisierung pädagogischer Beziehungen, in BÖLLERT – WAZLAWIK: i. m., 21–32.

⁹ Vö. BRENNER, Andreas: Leib und Ehr', *Perspektiven der Ethik, Paragrana*, 17. évfolyam, 2008/2, 92–103, 99.

válasz lehet más emberek elnyomó bűneire, például akik a gyerekeket és a tizenéveseket tárgyként kezelték – úgy, mint „semmit”, nem úgy, mint valakit –, és ezért az áldozatok úgy vélhetik, hogy ők maguk sem érnek semmit.¹⁰ Ezért az áldozattá válás következhet gyermekkori traumákból, szexuális bántalmazásból, fizikai erőszakból, de akár tartósan használt bántó szavakból – akár az online felületeken keresztül is.

A következőkben a szexualizált erőszak iskolai megjelenésének és prevenciójának hatalmas¹¹ és sajnos igen aktuális¹² témájához a szégyen teológiai értelmezésének segítségével kapcsolódunk néhány gondolattal, amelyek reményünk szerint a szexuális erőszak szégyenmechanizmusainak világosabb értelmezéséhez vezetnek, ezzel elősegítve az iskolai prevenció és oktatás ügyét.

Az első szégyenélmény

Miért szégyenkezik Ádám és Éva, miért takargatják magukat, ha csak ketten állnak Isten színe előtt? Ez a kérdés racionális, és jórészt mindenkiben felmerül, aki a Biblia első néhány fejezetét elolvasta. Egy harmonikus kapcsolatban nem szükségszerű, hanem természetes az elfogadás, de a testi és lelki sajátosságok leplezetlen ismerete is. A teológusok válasza erre a kérdésre szinte egyértelmű: a bűneset után bekövetkezett változás a másság felismeréséhez vezetett, ami először kifejezetten a meztelenség által megjelenő nemi különbözőségben ragadható meg. Az első emberpár egymással és Istennel való kapcsolata többé már nem választható el a másság kontúrjainak ismeretétől, aminek velejárója a testi különbözőség miatti szégyen, az emberiség talán legősbibb tapasztalata. Sőt, „a jó és a rossz megkülönböztetése, jóval mielőtt apró morális hibákról lenne szó, a különbözőség ismerete, ami a nemiségben is megmutatkozik. Ekkor tör fel a félelem, hogy e differencia áthidalhatatlan.”¹³ A különbözőség áthidalásának belső vágyára, jobban mondva az egység helyreállításának minden emberi szív mélyén ott rejlt kívánságára, ami láthatóan egy bibliai toposz, a modern pszichológia is számos módon reflektál. A neves pszichiáter, Marta Nussbaum, fejti ki azt a nézetet, amely szerint a gyermek bizonyos értelemben a „mindenhatóság tudatában van”, ezzel együtt azonban szégyent érez testi-lelki tökéletlensége miatt. Megállapítja: „Valószínűleg a saját meztelenség átéléséből fakadó primitív szégyenér-

¹⁰ Welch, Edward T.: How to Help Kids with Shame, *The Journal of Biblical Counseling*, 33. évfolyam, 2019/3, 79–90, 81.

¹¹ Lásd MOSSER, Peter – LENZ, Hans-Joachim: *Sexualisierte Gewalt gegen Jungen: Prävention und Intervention: Ein Handbuch*, Wiesbaden, Springer-Verlag, 2014.

¹² „A szexuális zaklatás megjelenési formái között egyre nagyobb szerepet játszik az internet és a közösségi média. A kutatások fő iránya ezért a serdülők, fiatalok iskolai és internetes szexuális zaklatása, mivel nem csupán nő az érintettek száma, de a serdülők azok, akik életkoruk és párkapcsolati tapasztalataik hiánya miatt a legkevésbé vannak felkészülve erre a viselkedésre, tehát ők a legveszélyeztetebbek.” TÓTH Olga: Szexuális erőszak két nemzetközi kutatás tükrében, in PARTI Katalin (szerk.): *Szexuális erőszak: mítosz és valóság*, Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2017, 15–16.

¹³ HUIZING, Klaas: *Eva, Noah und der David-Clan, Scham, Schuld und Verbrechen in der Bibel*, Frankfurt am Main, Hansisches Druck- und Verlagshaus, 2012, 33.

zet az emocionális élet alapvető és univerzális tulajdonsága.”¹⁴ A felnőttektől és a társaitól való különbözőség látása összekapcsolódik a tökéletlenség tudatával, a másság az elfogadhatatlannal. A bibliai történetben megjelenő szegyenérzethez ugyanakkor az ember tökéletlenségének és mulandóságának tapasztalatát¹⁵ is társul. Klassz Hui-zing az említett „gyermeki” szegyenérzetben látja az ember morális viselkedésének és interakcióinak gyökerét, amikor egyszerűen így fogalmaz: a Jó egyenlő a boldog személyes kapcsolatok megélésével; a rossz egyenlő (maradandóan) kiesni a személyes kapcsolatok teljességéből, tehát az elszigetelt, magányos, valódi kapcsolatok nélküli élet.¹⁶ A szexualizált erőszak felől nézve még jelentősebb ezen megállapítások súlya a saját-test miatt érzett szegyen és a tökéletlenség összekapcsolódása szempontjából, ami a korábban említetek alapján a legősbibb emberi tapasztalatok egyike. A szegyen-teli tökéletlenségből születik az igény, nemcsak a tökéletességre, hanem az egységben megvalósuló teljességre is. Ádám Éva nélkül nem lehet teljes, egyesülniük kell, hogy másságuk feloldódhasson közösségük tudatában. Ahogy Ádám és Éva története is mutatja, a test esztétikai észlelése megelőzi a vele való morális bánásmódot, amit tanulni kell, illetve amit a feltételezett társadalmi és kulturális közeg mintája integráló erővel nyújt. Az „eltakarás” az észlelést követő felismerés utáni tett, nemcsak a másságból következő szegyen forrásának leplezésére irányul, de a „világi kultúra” első reakciója is annak érdekében, hogy az első emberpár között teljesüljön a szegyen nélküli viszony. Amennyiben a morális jó a boldog kapcsolatok megvalósulása, akkor a testi különbözőség elfogadása ennek feltétele. Az elfogadottság igénye azonban mindig feltételezi a másik jelenlétét, de a vele együtt adódó különbözőséget is, amely újból igényt ébreszt az elfogadásra. Az elfogadó mindig elfogadott is szeretne lenni, és ez fordítva is igaz. A kölcsönösség és az egység megtapasztalásának igénye ugyanúgy ősi tapasztalata az emberiségnek, mint a másság feletti szegyenérzet. Tulajdonképpen a másság tudata szüli a kölcsönös elfogadás pozitív értékét.

Az Éden kertjén kívüli emberi kapcsolat nem lehet teljes, szegyen nélküli, éppen ezért a másik megismerése mindig „a differencia” megszüntetésére törekszik. A szegyen indulat, amely nem a jóra és rosszra osztott világ miatt jött létre, hanem „a saját személyiség és a másik közötti különbözőség fájdalmas tudatosulása során”.¹⁷ Érdekes itt megemlíteni, hogy ehhez hasonlóan vélekedik Jean-Paul Sartre, aki szerint a szegyen nem önreflexió következménye, hanem feltételezi a másik jelenlétét, a másik előtti szegyen, ahogyan az én a másiknak megjelenik.¹⁸ „Látom magamat, mert valaki lát.”¹⁹ A másik egy bizonyos módon látja az ént, erről a látásáról a kommunikáció nemcsak verbális módján világosíthatja fel a másikat. Az így

¹⁴ NUSSBAUM, Martha C.: *Hiding from Humanity, Disgust, Shame, and the Law*, Princeton, Princeton University Press, 2004, 15.

¹⁵ HUIZING: i. m., 33.

¹⁶ Uo., 34.

¹⁷ LIST, Eveline: *Psychoanalyse. Geschichte, Theorien, Anwendungen*, Wien, Facultas Verlag, 2009, 119.

¹⁸ GALLE, Roland: *Existenzialismus, Eine Einführung*, Paderborn, Wilhelm Fink, 2009, 37.

¹⁹ SARTRE, Jean-Paul: *A Lét és a Semmi*, Ford. Seregei Tamás, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2006, 322.

kialakult és visszatükrözött kép a szégyenkező saját „testiségéről” alkotott ismeretévé válik, másként: „a szégyen a »pour-soi«-ból való kizuhanás és részesedés a testiség objektivitásában”.²⁰ A szégyen a másik arcán pillantható meg, ezért összeütközéshez vezet. Ennek negatív következménye lehet az, amit a következő megállapítás fejez ki: „A másvalaki tehát mindenekelőtt az a lény számomra, akinek számára én tárgy vagyok, vagyis akinek révén tárgyi voltomat elnyerem.”²¹ Fontos azonban tudatosítani, hogy a szégyentől, amely az önobjektivizálás következménye, különbözik a megszégyenítés, ami a szégyent előhívja. Ennek nagyon súlyos következményei lehetnek: „valakit nyilvánosan megszégyeníteni olyan, mint a vérontás” – olvasható a Talmudban.²² A megszégyenítés szégyenérzetet kelt, ami ismét megszégyenítéshez vezet, ennélfogva generációkon végighúzódo következménye²³ lehet az el nem fogadottság érzete, a kitaszítottság, az elidegenedés. Amiről tehát Ádám és Éva története szól, az egyetemes emberi tapasztalat, a mássággal való sikeres bánásmód technikáinak kialakítása, ami azzal a kockázattal is jár, hogy kudarcba fullad. Ez a kudarc pedig motiváció lehet az erőszakos viselkedésre. Ami nem ment a társadalom által jól körülhatárolt morális keretek között, az talán sikeres lehet erőszakos úton. Ennek a gondolkodásmódnak egy tanulságos bibliai elbeszélése Káin és Ábel története, amely az erőszakosságot állítja elénk, és mintegy minden emberi lényre jellemző tulajdonság bélyegként süti Káin homlokára: kerüljétek el!

Erőszakpólusok között

Akinek életét a „gyermeki” szégyen irányítja – állapítja meg Eveline List –, az csupán az őt körülvevő embereken tájékozódik. Az úgynevezett „hideg” társadalmakban a szégyen, amely a másiktól való „fenyegető különbözőség” miatt keletkezik, szabályozza az együttélést. Ezzel szemben az ún. „forró kultúrákban”, ahol a szokások és konvenciók gyorsan változnak és az egyének közötti távolság nagyobb, a törvények egyedi módon jönnek létre, és a nekik való nem megfelelés büntudatot vált ki.²⁴ Az irgalmas samaritanus történetét olvasva könnyen azonosulhatunk e bibliai elbeszélés főszereplőjével, akit a rokonszenv és a jóság gesztusai motiválnak. Az olvasás folyamán „begyakorolt gesztusok” a saját életstílusban a „gondoskodás kultúrájaként” teljesezhetnek ki. Az irgalmas vagy a „különböző iránt érzékeny” samaritanus megfeleltethető Jézusnak, aki az „érzékenység mestere”. Az erőszak elszenvedője iránti érzékenység ugyanakkor nem jelentheti az erőszak elkövetőjével szembeni érzéketlenséget, talán ez a legfőbb tanulsága a keresztény megbocsátáskultúrájának. Az erőszakos események láncolatának két pólusa, áldozat és tettes között annak a Jézusnak a keresztje feszül, akinek egyik keze az áldozat, másik keze az elkövető felé nyúl,

²⁰ GALLE: i. m., 37.

²¹ SARTRE: i. m., 3/1/IV.

²² Idézi MARKS, Stephan: Art, Beschämung, in GRÖSCHNER, Rolf et al. (hrsg.): *Wörterbuch der Würde*, München, Wilhelm Fink, 2013, 136.

²³ Uo., 137.

²⁴ Vö. LIST: i. m., 120.

tekintetét pedig az égre szegzi. Ez a megbékéltetés szolgálata, amelynek forrása Isten szeretete. Aki önmagával azért (is) békéltette meg a világot, hogy az erőszakosság láncolatába a megbékélés lehetőségének gyöngyszemét elhelyezhesse, ami megtalálásának lehetősége annyira egyértelmű, amennyire érthetetlen, ezért paradox.²⁵ Az erőszak elkövetője és áldozata közötti relációban a bűn az egyoldalú érzéketlenség lenne annak részéről, aki harmadikként, az „irgalmas szamaritánus módján” megjelenik az események végén.

Elfogadás, de feltételek nélkül?

A korábban hangoztatott teremtésteológiai, azaz minden emberrel kapcsolatban érvényes megállapításokat pontosítja és megerősíti a megigazításról szóló keresztény tanítás, amely az ember előfeltételek nélküli elfogadását hangsúlyozza. Dabrock ezzel kapcsolatban joggal állapítja meg, hogy nem feledkezhetünk el arról a protestáns hangsúlyról, hogy a megigazulás hitben, „mere passiva” valósul meg, és nem természetes képesség vagy magatartás. Jóllehet megállapíthatjuk, hogy minden ember istenképességének teremtésteológiai alapja megerősítést nyer a megigazításról szóló reformatori teológia által. Azonban fennáll az abból fakadó veszély, hogy a megigazulást kizárólag a hívőkre érvényes állításként veszi számításba valaki. A teremtésteológiai megközelítés és a megigazulásról szóló reformatori tanítás kettősége arra a belátásra vezet, hogy komolyan vegyük az ember bűnösségét is, amit a filozófiai antropológiák gyakran nem elég alaposan vesznek figyelembe. Az evangélikus teológia nemcsak az ember ittlétének teremtettségszerinti mulandóságának van tudatában, de az összes individuális és kollektív eredetű önmegvalósításra irányuló stratégiára is kételkedve tekint, amelyek az üdvösség igényével lépnek fel. A fentiekből következő felismerés gyakorlati és ismeretelméleti józanságra figyelmeztet a világi viszonyaink alakítása során. Az emberi élet védelmére, tiszteletére és elismerésére vonatkozó protestáns alapigazságokat az emberi méltóság transzcendens-rationális típusának nevezzük, amely eltér az immanens-rationális, az ember tulajdonságait előtérbe állító koncepcióktól. Ebből az a gyakorlati és minden keresztény számára naponként adódó kihívás következik, hogy az elfogadásukat tudatosan kiterjesszék azokra is, akik erőszakos magatartásukkal alapvető személyiségi jogokat sértettek. De nem jelentheti azt, hogy magát az erőszakos magatartást bármiféle módon tolerálják, és ne tegyenek meg mindent azért, hogy az elkövető és az áldozat között, a radikális másságból következő szégyen ellenére, ne szülessen meg a megbékélés, vagy legalábbis annak lehetősége.

Nem lezáró gondolatok

A szexualizált erőszak tapasztalatához általában a szégyen társul, és rendkívül ritka, hogy a fiatalok hazudnak ebben a témában. Azoknak a tanároknak, akik ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak, le kell építeniük saját, az eseményekhez társuló félelmeiket annak érdekében, hogy a megszégyenült és megszégyenített közötti szé-

²⁵ Itt egy „felsőbb igazságra mutató valóság” értelmében használjuk a kifejezést.

gyenörvény lehúzó hatását sikeresen kezelhessék. Felül kell emelkedniük azokon az értelmezési mintákon, amelyek a szexualizált erőszak elkövetőinek tettét, akár retorikával, akár homályos erkölcsiséggel mentegetik, ugyanakkor komolyan kell venniük azoknak a helyzetét is, akik büntudatukkal és szégyenükkel küzdenek, legyenek ők áldozatok vagy elkövetők.

Nagyon könnyen abba a kísértésbe eshetünk, hogy önmagunkat azon kategóriák és modellek szerint értelmezzük a segítő helyzetében, amelyek szembe kerülnek velünk a tisztán fizikai vagy pusztán biológiai környezetből, de akár a bulvármédia, az igénytelen politizálás vitakultúráját látva. Ezáltal azonban nem keresztényi módon azonosulunk felvállalt szerepünkkel, hanem az ettől idegen mentalitást és retorikát visszük bele helyzeteinkbe. Figyelmünket azzal a lelkülettel kell a gyermekek és serdülők potenciális szükségleteire fordítanunk, amely a szexualizált erőszak megjelenéséből fakadó sebeket szakértelemmel és krisztusi empátiával gyógyítja. A gyermekeknek és a serdülőknek, valamint szüleiknek és minden érintettnek joga van ahhoz, hogy ebben a folyamatban részt vegyen. A gyermekeknek és fiataloknak ezt a hozzáállást érezniük és megtapasztalniuk szükséges, bárhol is találkozunk velük az iskolában, osztályban vagy iskolai lelkigondozás alkalmával. Biztosnak kell lenniük abban, hogy komolyan veszik őket, nyíltan beszélhetnek, és hogy problémák esetén segítségre számíthatnak egy biztonságot és megbékélést nyújtó légkörben, ahol a szégyenérzet nem akadály, hanem lehetőség a megújulásra.

ABSTRACT

Sexualized violence and “child” shame at school

Protestant schools can only accomplish their teaching and educational duties if they can create a student-friendly learning environment for children. The social setting of schools is, of course, incapable of compensating for the full spectrum of moral deficiencies in society but drawing on the resources of its Christian values, it must strive to make up for those shortcomings as fully as possible. Protecting young people from sexualized violence is not only a basic societal expectation but an increased demand from church-run schools on the part of the parents and the Church. Its realization in schools makes it possible to acquire knowledge and prevent it, and also to facilitate the professional processing of the instances that occur while taking responsibility for the safety of the children and young people. We must focus on the potential needs of the children and adolescents with a spirit that heals the wounds resulted from the emergence of sexualized violence with expertise and Christian empathy.